

УДК 340.132.1

DOI: 10.32782/2078-3566/2025-5-7

Ігор СЕРДЮК[©]

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ВІДПОВІДНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОЇ ДЕФІНІЦІЇ ТЕРМІНОПОНЯТТЯ «ПРАВОВА ПРОГАЛИНА» ПОЛОЖЕННЯМ СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ ПРОГАЛИН У ЗАКОНОДАВСТВІ, ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ, А ТАКОЖ ПОТРЕБАМ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ

При підготовці статті автор визначив за мету оцінити зміст термінопоняття «правова прогалина», розкритого суб'єктом законотворчості у ч. 1 ст. 65 Закону України «Про правотворчу діяльність», на предмет його відповідності положенням сучасних теорій прогалин у законодавстві, юридичної техніки, а також потребам юридичної практики. На основі аналізу визначення цього термінопоняття обґрунтована необхідність внесення змін до чч. 1-3 ст. 65 вищезгаданого нормативно-правового акта вищої юридичної сили. Запропоновано їх нову редакцію, а також нову назву Розділу XI. ПРОГАЛИНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ ТА КОЛІЗІЇ НОРМ ПРАВА І ЇХ УСУНЕННЯ/ПОДОЛАННЯ цього закону.

Ключові слова: юридична техніка, юридична конструкція, дефінітивні норми права, правова прогалина, прогалина в законодавстві, законодавчі дефініції (легальні дефініції), легальна дефініція термінопоняття «правова прогалина», законодавча дефініція термінопоняття «прогалина в законодавстві».

Постановка проблеми. Важливим показником рівня розвитку правничої науки, а також техніко-юридичної досконалості законодавчих актів, які визнаються в Україні основним джерелом об'єктивного права, є законодавчі дефініції. У межах цієї статті акцентовано увагу на легальній дефініції термінопоняття «правова прогалина», що знайшла своє закріплення в письмовому юридичному документі вищої юридичної сили – Законі України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX [10].

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Прогалини в законодавстві як негативне явище правової дійсності й однойменна загальнотеоретична категорія, постійно перебуває у фокусі уваги представників правничої науки. Розкриття змісту цього поняття, його класифікація, характеристика суттєвих ознак, способи усунення й подолання прогалин у законодавстві є традиційними питаннями, що комплексно розглядаються в межах як наукових праць (монографій, статей, дисертацій), так і навчальної літератури з теорії держави та права.

Проблемних питань теорії прогалин у законодавстві торкалися у своїх роботах такі правники, як Д. Белкіна [1], С. Завальнюк [3], Т. Капцова [4], В. Колпаков [5], Ю. Матат [7], С. Погребняк [8], Р. Циппеліус [15] та інші.

Питання термінологічної визначеності та змістовної наповненості понять, які відображають повну або часткову відсутність правових норм чи їх окремих елементів, необхідних для врегулювання поведінки праводієздатних суб'єктів, намагався висвітлити в одній із своїх попередніх наукових статей і автор цієї розвідки [13]. Водночас легальна дефініція термінопоняття «правова прогалина» дотепер не була предметом наукового аналізу, і саме цим визначається новизна пропонованого науковому загалу дослідження.

Мета статті – оцінка змісту термінопоняття «правова прогалина», розкритого суб'єктом законотворчості в ч. 1 ст. 65 Закону України «Про правотворчу діяльність», на предмет його відповідності положенням сучасних теорій прогалин у законодавстві,

© І. Сердюк, 2025

ORCID iD : <https://orcid.org/0000-0002-3655-721X>

ihor.serdiuk@dduvs.edu.ua

юридичної техніки, а також потребам юридичної практики.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання герменевтичного методологічного підходу, спеціально-юридичного та формально-юридичного методів пізнання [14, с. 60–78], [12, с. 128–129], [11, с. 134–135], що дозволяють розкрити зміст припису ненормативного характеру, закріпленого в ч. 1 ст. 65 вищезгаданого закону, виокремити суттєві ознаки досліджуваної загальнотеоретичної категорії, а також сформулювати умовиводи, які відображають результати проведеної наукової розвідки.

Парадигму цього дослідження складають такі теоретичні положення, що відображають стан розвитку теорії прогалин у національному законодавстві в частині її термінологічного ряду та понятійно-категоріального апарату:

1) наявна в національній правовій доктрині тенденція до поступової відмови від використання термінопоняття «прогалини в праві» має вагоме теоретичне підґрунтя – плюралізм підходів до праворозуміння, що визнає існування різних джерел об'єктивного права та різних форм його буття і вимагає корегування як понятійного апарату, який відображає досліджуване явище правової дійсності, так і відповідного термінологічного ряду;

2) незважаючи на цю тенденцію, вважаємо таку відмову невиправданою, адже термінопоняття «прогалини в законодавстві» та «прогалини в нормативно-правових актах» є лише частковим відображенням досліджуваного феномену;

3) для повного його відбиття на рівні форм абстрактного мислення сучасна правнича наука має використовувати такий понятійно-категоріальний апарат і відповідний йому термінологічний ряд: «прогалини в об'єктивному праві», «прогалини в національному законодавстві»; «прогалини в нормативно-правових актах»; «прогалини в законі»;

4) натомість вважаємо за необхідне відмовитись від використання термінопоняття «прогалини в нормативно-правовому регулюванні», що за своїм смисловим навантаженням та змістовним наповненням хоча й близький до іншого – «прогалини в нормативно-правових актах», проте не тотожний йому, адже інструментарій, за допомогою якого здійснюється нормативно-правове регулювання, не обмежується лише згаданим джерелом об'єктивного права [13, с. 43].

Важливе значення в плані здійснення методологічної функції у межах цього дослідження має обґрунтоване та сформульоване Т. Подорожною судження, що розкриває зміст загальнотеоретичної категорії законодавчої дефініції. Як вважає дослідниця, «законодавчі дефініції являють собою вихідні (основоположні), самостійні та специфічні державно-владні приписи, що є короткими визначеннями понять, які використовують у законодавстві. Це особливі елементи механізму правового регулювання, за допомогою яких стають зрозумілими, власне, регулювальні й охоронні приписи суб'єкта законотворчості, закріплені в спеціалізованих нормах права. Дефініція посідає центральне місце у структурі всього тексту нормативно-правового акта: вона його смисловий центр» [9, с. 149–150].

Виклад основного матеріалу. У ч. 1 ст. 65 Закону України «Про правотворчу діяльність» єдиний орган законодавчої влади в Україні використав термінопоняття «правова прогалина», визначивши його у такий спосіб: «це повна або часткова відсутність норми права, що не забезпечує завершеність правового регулювання відповідних суспільних відносин» [10].

Аналіз вищенаведеної законодавчої дефініції дозволяє виокремити такі суттєві ознаки категорії, що складає предмет дослідження, в інтерпретації суб'єкта законотворчості:

- 1) це самостійне явище правової дійсності;
- 2) являє собою повну або часткову відсутність норми права;
- 3) не забезпечує завершеність правового регулювання відповідних суспільних відносин.

Спроба українського парламенту на законодавчому рівні визначити поняття, що розглядається нами, беззаперечно заслуговує на позитивну оцінку. А от використане задля цього термінопоняття та й саме судження, що розкриває його зміст, не позбавлені суттєвих недоліків.

Для аргументації цієї тези з'ясуємо етимологічний аспект слова «правова», яке є складовою терміна «правова прогалина». Термін «правова» походить від латинського слова «*jure*», що означає справедлива. І за змістом, і за етимологією коренем слова

«справедливість» (лат. *justitia*) є термін «право» (лат. *jus*). Тобто категорія справедливості уміщує в собі правове начало.

З огляду на вищевикладене, термінопоняття «правова прогалина» буквально має трактуватись як справедлива прогалина (або справедлива відсутність чогось, що має бути). Але задамося питанням: чи коректно використовувати в одній логіко-граматичній зв'язці слова «справедлива» і «прогалина»? Відповідь на це питання вважаємо очевидною – ні, адже термін, що є словесним символом однієї з найбільш значущих морально-етичних категорій, *a priori* не може мати жодного відношення до цього негативного за своєю соціальною значущістю явища правової дійсності.

Ба більше, чи справедливо відносно потенційних учасників правових відносин залишати нерегульованими ті суспільні відносини, що з необхідністю потребують і можуть бути врегульовані за допомогою норм права, об'єктивованих у законах. Відповідь також очевидна – ні, адже це з необхідністю матиме негативні наслідки у виді невирішених юридичних справ, незахищених прав і законних інтересів фізичних та/або юридичних осіб.

Негативна оцінка правової прогалини відображена в судженні про неї як «повну або часткову відсутність норми права, що не забезпечує завершеність правового регулювання відповідних суспільних відносин». У зв'язку з цим виникає іще одне, на нашу думку, не менш важливе в пізнавальному плані питання: а чи дійсно суттєвою є риса цього явища, що характеризує його як негативне з погляду соціальної значущості, і таке, що не забезпечує завершеність правового регулювання відповідних суспільних відносин?

Стверджувальна відповідь на це питання з погляду сучасної парадигми правового регулювання означала б, що його завершальною стадією є моделювання поведінки суб'єктів, а не реалізація їх прав і обов'язків. Більше того, такий підхід суб'єкта законотворчості до розуміння поняття правової прогалини вступає в протиріччя з приписами ч. 3 ст. 65 Закону України «Про правотворчу діяльність», які за задумом українського парламенту визначають ті юридичні засоби (інструменти), що навіть за умови повної або часткової відсутності норми права забезпечують завершеність правового регулювання відповідних суспільних відносин [10].

Аналіз усього вищевикладеного дає підстави для таких теоретичних узагальнень, що мають методологічне значення:

1) позитивно вважаємо спробу українського парламенту на законодавчому рівні визначити термінопоняття, що відображає негативне явище повної або часткової відсутності правових норм чи їх окремих елементів, необхідних для правильного вирішення юридичної справи. Водночас використаний задля цього словесний символ (правова прогалина) та й саме судження, що розкриває його зміст, не позбавлені суттєвих недоліків. Аргументом на підтвердження цього умовиводу слугує походження терміна «правова» від латинського слова «*jure*», що означає справедлива. А його використання в одній логіко-граматичній зв'язці зі словом «прогалина» означало б існування в національній правовій системі України так званих «справедливих прогалин», що суперечить сучасній теорії права;

2) натомість вважаємо методологічно коректним використання юридичного терміна «прогалина в законодавстві» чи «прогалина в національному законодавстві», що повною мірою відповідає задуму законодавця та логічній побудові самого закону. Підтвердженням цьому слугує неодноразово вживаний у його тексті юридичний термін «законодавство України», обсяг якого складають не лише нормативно-правові акти, але й чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана українським парламентом.

Принагідно відзначити, що в ст. 65 Закону України «Про правотворчу діяльність» поряд із легальною дефініцією досліджуваного нами поняття також містяться правові приписи, що визначають правила поведінки (алгоритм дій) суб'єкта правотворчої діяльності та суб'єкта правозастосування (зокрема, суду) у разі виявлення прогалин у законодавстві. Такі правила поведінки з погляду теорії прогалин у законодавстві являють собою не що інше, як єдино можливий спосіб усунення згаданого юридичного дефекту шляхом правотворчої діяльності, а також способи його подолання шляхом застосування аналогії закону й аналогії права.

По суті, суб'єкт законотворчості в тексті аналізованого нами закону, зокрема ст. 65, використав відповідну юридичну конструкцію – ідеальну модель негативного з погляду соціальної значущості явища правової дійсності, що відбиває його структурні

елементи та суттєві, необхідні взаємозв'язки між ними [2, с. 869]. Йдеться про юридичну конструкцію прогалин у законодавстві, що відображає зв'язки між феноменом повної або часткової відсутності норми права, необхідної для врегулювання суспільних відносин, у джерелах об'єктивного права, та неодноразово перевіреними юридичною практикою способами усунення/подолання прогалин у законодавстві.

Висновки. Усе вищевикладене свідчить як про техніко-юридичну недосконалість закріпленої в Законі України «Про правотворчу діяльність» дефініції термінопоняття «правова прогалина», так і необхідність його заміни іншим словесним символом – «прогалина в законодавстві» (чи «прогалина в національному законодавстві»), що відповідатиме сучасній парадигмі, функцію якої виконують визнані науковим загалом положення теорій прогалин у законодавстві й юридичної техніки.

З урахуванням такої вимоги правотворчої техніки до мови та стилю нормативно-правових актів, як стислість, однозначність і доступність для розуміння юридичної мови [6, с. 406], вважаю за необхідне внести зміни до чч. 1-3 ст. 65 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX та пропоную викласти їх у такій редакції:

«Стаття 65. Усунення прогалин у законодавстві або їх подолання

1. Прогалина в законодавстві – це повна або часткова відсутність норми права, необхідної для врегулювання суспільних відносин, у джерелах об'єктивного права, визначених частинами 2-3 статті 9 цього Закону.

2. У разі виявлення прогалини в законодавстві відповідний суб'єкт правотворчої діяльності зобов'язаний прийняти (видати) нормативно-правовий акт, що її усуває, актом того самого виду, що містить прогалину. Усунення прогалини в законодавстві шляхом прийняття (видання) нормативно-правового акта нижчої юридичної сили не допускається.

3. Суд для подолання прогалини в законодавстві може застосовувати у випадках, передбачених законом:

1) аналогію закону – шляхом застосування до не врегульованих суспільних відносин положень закону, який регулює подібні суспільні відносини;

2) аналогію права – шляхом застосування до суспільних відносин, не врегульованих нормативно-правовими актами, загальних і спеціальних принципів права».

Також має бути змінена і назва розділу закону, в якому містяться ці норми, у зв'язку з чим пропоную таку її нову редакцію:

«Розділ XI. ПРОГАЛИНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ ТА КОЛІЗІЇ НОРМ ПРАВА Й ЇХ УСУНЕННЯ/ПОДОЛАННЯ».

На завершення розгляду цього проблемного питання висловлюю сподівання, що запропоновані зміни, викликані необхідністю узгодження приписів чинного національного законодавства з положеннями сучасної теорії прогалин у законодавстві, мають позитивно позначитись на результатах юридичної діяльності відповідних суб'єктів правотворчості і правозастосування з усунення/подолання вищезгаданого юридичного дефекту.

Список використаних джерел

1. Белкіна Д. Правові прогалини і колії у кримінально-виконавчому законодавстві України: поняття та зміст. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2020. Іunie. С. 77–82.

2. Биля-Сабадаш І. О. Юридична конструкція // Велика українська юридична енциклопедія. Харків : Право, 2017. Т. 3 : Загальна теорія права. 952 с. С. 869–872.

3. Завальнюк С. Класифікації і види прогалин у цивільному законодавстві. *Часопис цивілістики*. 2020. Вип. 36. С. 11–17.

4. Капцова Т. Прогалина в праві як передумова застосування юридичної аналогії. *Господарське право і процес*. 2021. № 4. С. 90–98.

5. Колпаков В. Колізії та прогалини в праві, способи їх подолання в адміністративному судочинстві. *Ерліхівський журнал*. 2021. Вип. 5. С. 47–53.

6. Куракін О. М., Сердюк І. А. Техніка правового регулювання (юридична техніка) // Теорія держави і права : підруч. / кер. авт. кол. Ю. А. Ведерніков. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 480 с. С. 402–409.

7. Матат Ю. І. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання в правозастосовній діяльності : монографія. Харків : Право, 2015. 176 с.

8. Погребняк С. П. Застосування права в умовах колізій і прогалин у законодавстві // Теорія держави і права : підруч. / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. 368 с. С. 271–281.

9. Подорожна Т. С. Законодавчі дефініції: поняття, структура, функції : монографія.

Львів : ПАІС, 2009. 196 с.

10. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серпня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.

11. Сердюк І. А. Методи дослідження правових актів. *Соціологія права*. 2023. № 1–2. С. 130–136.

12. Сердюк І. А. Методологічні підходи як необхідна складова методології дослідження правових актів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 121–132.

13. Сердюк І. А. Поняття, що відображають повну або часткову відсутність правових норм чи їх окремих елементів, необхідних для врегулювання поведінки право-дієздатних суб'єктів: питання термінологічної визначеності та змістовної наповненості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 40–44.

14. Сердюк І. А., Сердюк Л. М. Правозастосовна діяльність Національної поліції. Збірник тестових завдань : навч.-метод. посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 128 с.

15. Циппеліус Р. Методика правозастосування. Київ : ТОВ “ВО “Юстиніан””, 2016. 192 с.

References

1. Bielkina, D. (2020) Pravovi prohalyny i kolii u kryminalno-vykonavchomu zakonodavstvi Ukrainy: poniattia ta zmist [Legal gaps and ruts in the criminal-executive legislation of Ukraine: concept and content]. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. Iunie, pp. 77–82. [in Ukr.].

2. Bylia-Sabadash, I. O. (2017) Yurydychna konstruktsiia [Legal construction] // Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia. Kharkiv : Pravo. Vol. 3 : Zahalna teoriia prava. 952 p., pp. 869–872. [in Ukr.].

3. Zavalniuk, S. (2020) Klasyfikatsii i vydy prohalyn u tsyvilnomu zakonodavstvi [Classifications and types of gaps in civil legislation]. *Chasopys tsyvilistyky*. Iss. 36, pp. 11–17. [in Ukr.].

4. Kaptsova, T. (2021) Prohalyna v pravi yak peredumova zastosuvannya yurydychnoi analohii [Gap in law as a prerequisite for the application of legal analogy]. *Hospodarske pravo i protses*. № 4, pp. 90–98. [in Ukr.].

5. Kolpakov, V. (2021) Kolizii ta prohalyny v pravi, sposoby yikh podolannya v administratyvnomu sudochynstvi [Conflicts and gaps in law, ways to overcome them in administrative proceedings]. *Erlikhivskiy zhurnal*. Iss. 5, pp. 47–53. [in Ukr.].

6. Kurakin, O. M., Serdiuk, I. A. (2016) Tekhnika pravovoho rehulivannya (iurydychna tekhnika) [Technique of legal regulation (legal technique)] // Teoriia derzhavy i prava : pidruch. / ker. avt. kol. Yu. A. Vediernikov. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. 480 p., pp. 402–409. [in Ukr.].

7. Matat, Yu. I. (2015) Prohalyny v zakonodavstvi ta zasoby yikh podolannya v pravozastosovni diialnosti [Gaps in legislation and means of overcoming them in law enforcement activities] : monohrafiia. Kharkiv : Pravo. 176 p. [in Ukr.].

8. Pohrebniak, S. P. (2015) Zastosuvannya prava v umovakh kolizii i prohalyn u zakonodavstvi [Application of law in conditions of conflicts and gaps in legislation] // Teoriia derzhavy i prava : pidruch. / za red. O. V. Petryshyna. Kharkiv : Pravo. 368 p., pp. 271–281. [in Ukr.].

9. Podorozhna, T. S. (2009) Zakonodavchi definitsii: poniattia, struktura, funktsii [Legislative definitions: concepts, structure, functions] : monohrafiia. Lviv : PAIS. 196 p. [in Ukr.].

10. Pro pravotvorchu diialnist [On law-making activity] : Zakon Ukrainy vid 24 serpnia 2023 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>. [in Ukr.].

11. Serdiuk, I. A. (2023) Metody doslidzhennia pravovykh aktiv [Methods of legal acts research]. *Sotsiologhiia prava*. № 1–2, pp. 130–136. [in Ukr.].

12. Serdiuk, I. A. (2023) Metodolohichni pidkhody yak neobkhidna skladova metodolohii doslidzhennia pravovykh aktiv [Methodological approaches as a necessary component of the methodology for studying legal acts]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2023. № 2, pp. 121–132. [in Ukr.].

13. Serdiuk, I. A. (2019) Poniattia, shcho vidobrazhaiut povnu abo chastkovu vidсутnist pravovykh norm chy yikh okremykh elementiv, neobkhidnykh dlia vrehulivannya povedinky pravodiiiezdatnykh subiektiv: pytannia terminolohichnoi vyznachenosti ta zmistovnoi napovnenosti [Concepts that reflect the complete or partial absence of legal norms or their individual elements necessary for regulating the behavior of legally capable subjects: issues of terminological certainty and content completeness]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 1, pp. 40–44. [in Ukr.].

14. Serdiuk, I. A., Serdiuk, L. M. (2022) Pravozastosovna diialnist Natsionalnoi politsii. Zbirnyk testovykh zavdan [Law enforcement activities of the National Police] : navch.-metod. posibnyk. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. 128 p. [in Ukr.].

15. Tsyppeilius, R. (2016) Metodyka pravozastosuvannya [Law enforcement methodology]. Kyiv : TOV “VO “Iustinian””. 192 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Ihor Serdiuk. Compliance of the legislative definition of the term-concept “legal gap” with the provisions of modern theories of gaps in legislation, legal techniques, and the needs of legal practice. When preparing the article, the author set the goal of assessing the content of the term “legal gap”, disclosed by the actor of lawmaking in Part 1 of Article 65 of the Law of Ukraine “On Lawmaking Activity”, for its compliance with the provisions of modern theories of gaps in legislation, legal techniques, and the needs of legal practice. Based on the analysis of the definition of this term, the author has justified the need to amend Parts 1-3 of Article 65 of the aforementioned regulatory legal act of higher legal force. Their new wording has been proposed, as well as a new title for Section XI. GAPS IN LEGISLATION AND COLLISIONS OF LEGAL RULES AND THEIR ELIMINATION/OVERCOMING of this law.

«Article 65. Elimination of gaps in legislation or their overcoming:

1. A gap in legislation is a complete or partial absence of a legal rule necessary for the regulation of public relations in the sources of objective law defined by parts 2-3 of Article 9 of this Law.

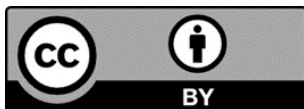
2. In the event of a gap in legislation being identified, the relevant actor of law-making activity is obliged to adopt (issue) a regulatory legal act that eliminates it, an act of the same type that contains the gap. Elimination of a gap in legislation by adopting (issuing) a regulatory legal act of lower legal force is not allowed.

3. To overcome a gap in legislation, the court may apply in cases provided for by law:

1) analogy of legal act – by applying to unregulated public relations the provisions of the law that regulates similar public relations;

2) analogy of law – by applying general and special principles of law to social relations not regulated by regulatory legal acts».

Key words: *legal technique, legal construction, definitive rules of law, legal gap, gap in legislation, legislative definitions (legal definitions), legal definition of the term-concept «legal gap», legislative definition of the term-concept “gap in legislation”.*

Надійшла до редакції: 19.11.2025

Прийнято до друку після рецензування: 02.12.2025

Опубліковано: 31.12.2025